О РОМАНУ „ГРАД ЗА НЕЗБРИНУТУ ДЈЕЦУ” ДРАГАНА ТЕПАВЧЕВИЋА

Требљење од будућих рана

Драме лажног идентитета, личног и колективног, лако склизну у трагедије. Зло не мора да запиње кад тражи пут ка празном срцу и замагљеној глави. Када је стргнут повез са очију, видело се да то пред нама, то Сарајево, није град него рана, жариште кривотворења. На огањ није требало дуго чекати. Писац је пред људе ставио огледало. Неки су у страху побегли, неки посумњали у своје очи. Али сви још ћуте о ономе што су видели

Пише: Слободан Ристовић

Како и одакле почети причу о овој књизи или причу о човеку који пише књигу? Ваљда, као и у грађевинарству – од пројекта. Али овде је мало један пројектант. Овде је мало и то што све знаш, ако мислиш да знаш, јер је то онда само твоје знање и твоја истина. Истина, као и све друго, има више почетака и више крајева. Да се не би људи превише бактали око тога, неко је дошао до решења које гласи: истина је само једна. Због тога Тепавчевић у казивање ове истине уводи два конструктора – ваљда да би се међусобно помагали и надгледали. Да би један другом омогућили да у саставни део истине уђу и

неки други, неки са друге стране приче и гледишта на истину.

Морам одмах да кажем: пре него сам почео да читам рукопис књиге, а имао сам ту привилегију, осећао сам бојазан да књига није писана фељтонистички, новинарски, очима редитеља, снимателја, па и песника, на крају. Већ после прочитаних неколико страница осетио сам олакшање и отребљеност од сумње.

А почело је са две реченице. Остало је трска и малтер, цеђ кичмена, мождана и она што нам пуни вене и угрушке у њима. Од којих се неретко искриви лице и почне пуцати грудно прошће...

„Сарајевско јутро, ометено у развоју."

И: „Има ли те, граде? Има ли ме, граде?"

Ове две реченице су плац и грађевина. Све што се догађа смештено је у те бисаге, као што се смести ваздух у плућа. Књига, ова, због које смо овде, јесте плућа једног времена и поднебља, астматично стање које се неће дуго проветрити и излечити. То је нарочита врста јектике. Оне од које се на овим просторима вековима болује. Која се на моменат умири и савије шипке да би се пробудила још громовитија и горча, да би нам загадила све до црнине којом мајке шију нове материце, да се у будућности обуку нови несрећници. На поменутој утрини плаца, пренатрпаној оломцима векова, трином садашњости и измаглицом будућности затекли су се, као заступници савести, професор Војо Јовановић и ничији Дамир Филиповић – Арап. Куда и како? То је њихово питање које, попут клатна, бије у звону њихових слепљених лобања, на чију звоњаву се обрушавају потмуле и прозукле речи са џамија, цркава, кавана и апсана. Јека, која жижљиви чела. Преко којих, као преко судијског стола, бубњају обронци и наткривци града, сва она периферија која ће убрзо постати центар свему, јер ће се сваки други центар негде изместити. У том измештеном кичмишту Дамир Филиповић окорењава себе. Ту он води своју битку. Не само за опстанак, већ ону другу, далеко већу – битку за постанак. Како постати? То је носећи пршљен у његовом животу. И не само у његовом животу, већ у животу града Сарајева, који је дошао пред праг дома „Љубица Ивезић" на Бјелавама. Насељен неком децом, која су сувишна својим створитељима, а терет и лажна љубав онима другим. Да се суочи са идентитетом садашњости, јер прошлост су поткопали са свих страна, а будућност нису осмислили.

ЗАВЕЖЉАЈ ОД ПЛУЋНЕ МАРАМИЦЕ

Дамир Филиповић попут вука излази из свог јазбиништа, у коме нема Оца ни Мајке. Излази међу све оне којима не припада. А, упркос томе, један је од њих. Јер да припадају некоме не би били „домци". А бити „домац" значи бити на удару мишљењима и очима. Ту си на удару и комарцу – који се осилио, па шиљи шиљило, на муци.

Он се крвнички бори за своје парче улице и тротоара. Да му није пријатељства и вере у ничијем псу, узалуд би му били они са брежуљака сарајевских и они из Сарајева. Његов проблем није само у томе коме припада у градској расподели простора. Његово је све, јер нема ништа. Проблем је – коме припада међ' људима.

Људи су пречесто белег у времену, а после тога и у памћењу. Памћење је историја коју нико никада ваљано није протумачио, да би је отребио од будућих рана. Због тога један професор без престанка тумара на свом почетку истине. Истина нема почетак, сва је од крајева. Историја је удварачка и поданичка књига, коју најлошије и најнетачније пишу они који је проповедају. То јеванђеље победничко више је нанело муке победницима, него побеђенима.

Истина је негде. Мали је човек за тако велику потрагу и истрагу. Истина су речи. Речи тумачице, радилице, робињице, злобнице и неке нове које клијају у ваздуху и под мемом плућне марамице. Оне марамице која је његов завежљај, где их као коцку шећера и грумен отрова носи да би имао чиме потхранити наду.

Дамир Филиповић „на раскршћу детињства и младости", на месту где се кује и кали, суочен са безобразлуком, неваспитањем и домском утученошћу (што није једнако са

скромношћу), код чесме, која увек исто тече а различито припада, упада у ковачницу где се кују људи, од којих ће се можда исковати и покоји Човек. Амир, варошки стрвољник понашања, попут пса обележава неки свој простор. Њему свако смета, поготово они који би да оставе свој траг.

Амир и Обрен, лице младости са различитим образима, и Дамир – чеона надстрешница (бар ће то силом постати), ако ће ико постати, вредан будућем времену. Обрен је беочуг, који Тепавчевић убацује међу ланце да би их повезао, као што су повезивали гладијаторе.

СКРЕТАЊЕ ЗА ПАКАО

Амир и Дамир се нису само тукли. Они су на том месту водили једну од највећих битака у веку. Водили су битку да из цвета пређу у плод. То насилно врење разлока и спрљи тананост у човеку. Претвори се у нарочиту крљушт, па си, према потреби, гуја или маска – а да не знаш ко си, него стално изненађујеш себе. У дечаштву има један период када ниси способан себе да пратиш, а камоли разумеш. Него бујаш. Пун си сока и пене. Тражиш себе, ма где кренуо и стао. Сарајево му је, њему – Арапу – постало тесно, али и ужарено. После одласка у посету Обрену, када је осетио да није сам, да га неко уважава и поштује, покушао је убрзано да тражи свој идентитет.

Улазио је у џамије, цркве, ишао на места која би могла да му пробуде осећај да припада некоме. Учећи у средњој школи (боље казано, конобаришући), упознавао је оно што се не учи, него што човека чини одраслијим од доби у којој јесте. Кафана је највеће раскршће у сваком месту, ту се налазе и мимоилазе људи са разних страна света. Просторије пуне испарења, алкохола, навика и нарави, разног башибозлука и телесних изазова – нарочита су учионица.

Није се снашао у понуди да га усвоје професор Војо и његова жена Минке, чија отменост му је будила барут и куршуме подно стомака и изазивала срам и стид. Бранио се мучним догађајима које су чинили бесрамни – као што су Черкез и Слутно, припадници групе која загађује све чему се приближи. Елем, иако коровних особина, они су били део његовог зверења у градској прашуми. Као што су били добри вилењаци у лику молера Рамиза и пса Џекија – који су држали неку врсту моралне и менталне равнотеже. А у тим годинама најтеже је ту равнотежу очувати, то су моменти када се она дечачка млечика претвори у калај, који нападне мозак. Који те изневери у свакој људскости.

Е, овде долазимо до једног догађаја од којег из читаоца груне сржба и сви „сигурносни вентили" доживе свој мождани удар. Тада без размишљања окривимо писца. Једноставно, бацио сам књигу у ћошак, зажаливши што сам је и узимао. А онда сам позвао једног пријатеља, коме сам послао рукопис. Он ми је одговорио: „Хтео сам то да исцепам. Ова ће ми књига створити чир, који ће до краја читања пући. Овако нису оног мученика на колац набијали у Андрићевој ‚Ћуприји'..."

Тај моменат мучио ме неколико дана. Тај преокрет. То отварање моралног пакла у граду Сарајеву, у свим Сарајевима, где разум поклекне – постало је сведочанство које није имало пороту, ни судију. Сведочило је као облак раздеран громом. А та рездеротина, и када зарасте, неће бити слепљена. Те подеротине душа и покидане живчане пређе носи свако ко буде читао ову књигу.

КОНАЦ КОЈИМ СЕ ШИЈЕ НЕПОГОДА

Черкез и Слунто, ђаволји шнајдери, ликови који су горки убој на образу морала једног времена – које је Тепавчевић ископао ко зна из којег пакла – створили су се не у књизи, него у времену. Њих неће утрти ниједна садашњост. Они су већ исклијали у будућност. То се види и на крају ове књиге.

Черкез, морална наказа, и Слунто, богообележеник, по парковима су нападали заљубљене парове и силовали девојке; у тај кошмар је упао и Дамир.

Ђаво је онај који квари лепоту, прља. Отуда је кепец, мали створ, да би се и у мале ушице могао увући. Био је конац којим се шије непогода. И то она која се не може опарати...

Дамир Филиповић, већ увелико укровљен младић, који познаје стид, за време једног вашара, у вечерњим сатима, злоупотреби поверење и младалачко срце девојке Милице, коју је упознао својом заштитничком нарави, према раније поменутом Обрену. Њу је силовану, обешчашћену и претучену оставио, као рањену срну у крви и мраку. Мрак и крв.

Дамиром је владао мрак. На ту рану привијао је већ увелико коришћену облогу од олаке хотелске гошће Хајре. Она је за све била курва, док је он покушавао да је у љубљеницу преиначи, бар за једну употребу, која је часнија од минулог живота, њеног а и његовог, који носа по свету. Који је донео из Канаде. У коју је отишао захваљујући ђинђувицама које је само Бог могао у огрлицу претворити.

Град се распадао, пожар свакојаке нарави постао је вршкара у којој су се измешале пчеле и осе, муве и крпељи. То је сабиралиште где се уносе крвни угрушци, писка, клетва, вриска и јауци. Дамир Филиповић, домац, конобар, студент, праведник и безумник, у сазревању и укровљености поново је постао сироче. Добри професор је своје списе однео на увид Богу, а њему, Дамиру, оставио белешке и факта историје, који могу послужити када дође ново затишје у сидриште звано Сарајево. Ако до тога икада више дође. И не само то, оставио му је и Минку, за коју каже: „Та жена је била створена за гријех, а никада није гријешила."

Говорити о граду заједништва, слоге, љубави – то би омаловажавало осећања свих учесника (грађана). Оних из вароши и оних око ње. Тепавчевић је расанио истину, која је свим учесницима пострадала. Која је свакога опрљила. Зло је све очадило. Све то чини једну нарицаљку. Ону од које ће се претворити у светлицу вриска, када душевно оболелој Милици одузму дете, неког новог Ненада Незнановића. Нови камен у можда новом дому за незбринуту децу.

Као и увек, пострадају они са плитким газом. Бог и власт у прве редове истуре сиротињу, поштене и наивне, понеку будалу забаве ради. Игра се, а од лопте ни трага. А и чему када се игра са главама. То и није нова игра, то је освит прошлости.

КОЛО НА БРВНУ

Освит прошлости. Краста која не спада. Када би спала, под њом би се ожиљак отворио.

Роман „Град за незбринуту дјецу" – то је вековна анамнеза једног поднебља, где се замрсила прећа која бауља, брља и бурља по дну временског тока, тражећи наизглед познато. Срби и муслимани, браћа у дечијим оделима, под кожом од исте давнашње преће, испод исте трлице и преслице. Кивна браћа, ту, где ни богови нису комшије, него стражари на мртвим стражама, завађени, сујетни и гордељиви моћници. Нигде на Балкану није глава јефтинија него у Сарајеву, на тој пијаци коју су увек ортачки држали они што су као неки други, а нису они који јесу. Посао је цветао. То је крвава комина над којом се роје исте мушице.

Није Филиповић штићеник дома за остављену децу, већ недефинисано стање минулог времена у коме су деца наслеђивала недефинисан заборав и наслеђе својих родитеља. Сарајево је гувно на којем су се срели размеђени и разрођени. Они који нису у стању да се мимоиђу и уступе пут, јер су од истог ткива и нарави.

Ко смо ми да истину својом сматрамо? Коло се никада није могло на брвну играти. Истина је скупља од главе и без главе нема истине.

Дамир Филиповић је из Ваљева однео сунце помрачених очију и вратио га у Сарајево да

сазна да ли то сунце уме поново гледати. То питање лебди међ' свим људима данас.

Тепавчевић није написао роман за једно читање. То је књига којој се треба враћати. Вратити се себи – то је мукотрпније од других враћања. То је нагон који раскопава ожиљке и красте. Истина сваке историје крије себе у ожиљцима и крастама.

Сарајево је понајвише то. Због тога ће му још дуго требати да постане град.

Овај роман је ђачки лексикон, близник свачијој доброј мисли и намери, у којем се налази ситниш и трује, успомена на љубав и све остало из чега смо ницали. И касније на то личили.

„Град за незбринуту дјецу" је борба за подизање куће и укућана – борба за срастање крила за тело.

„Ништа људе не везује као заједничко преживљавање несреће", каже Иво Андрић.

Љубав је што и семе у пустињском песку. Може вековати, чекајући на кап будилицу. Она је мелем свакоме злу. Ту семенку је једне ноћи пробудио Дамир у хотелској свељубљеници.

Свако Сарајево има свог кепеца, патуљка, одоцнелог у класању и листању, који оставља своју клицу. Из које ће букнути свакојака нечастивост, злоба, глад и јектика нарави.

Зло није човек. Зло је злочињење, наследни белег. Тепавчевић нам јасно показује колико смо се од срама одметнули. Колико нас је ојео заборав, уклесан у чело и грудну кост.

Неки ће помислити да сам важне делове књиге запоставио – као што су Дамиров излазак из Сарајева, његова женидба Надом, одлазак у Ваљево и живот у Канади, те тражење свога греха по поновном доласку у Сарајево.

Нисам. Намерно то чиним. Свако би у Сарајеву овај роман требало да прочита. Онај ко је на крају овог романа написао „нико, нико сам ја" – био он Дамир Филиповић или Драган Тепавчевић – није само себе надрастао, него и време о коме је говорено. И, на крају, да кажем: Драган Тепавчевић је успео да у свиленој кошуљи прође кроз пламен, а да је не спали. Шта му је са душом? <

***

О аутору романа

Драган Тепавчевић (Гацко, 1946). Гимназију и Филозофски факултет, Одсек југословенска књижевност, завршио у Сарајеву. Постдипломске студије похађао на истом факултету и 1986. одбранио магистарски рад „Књижевно дело Витомира Лукића". Крајем седамдесетих и током осамдесетих играно је више његових драмских текстова („Интелектуални банализам", „Није било ништа страшно", „Халдол депо", „И бог је побјего из Сарајева"...). Аутор је стотинак документарних емисија, филмова и репортажа. За документарни филм „Приче из земунице" добио је награду жирија на Међународном филмском фестивалу „Златни витез" у Кијеву 1998. Приповетке и критичке текстове објављивао у часописима „Траг", „Нова Зора" и „Српска вила". Објавио је књигу прича „Бројање слова" (Бањалука-Стокхолм, 2005) и роман „Кома у 26 слика" (Нови Сад, 2010).

У децембру 1998. одселио се у Бризбејн (Аустралија), где живи са породицом.

За роман „Град за незбринуту дјецу" добио је награду „Златна сова" Завода за уџбенике и наставна средства у Српском Сарајеву. Роман је 2015. био најчитанија и најпродаванија књига у Српској.

Објављено: понедељак, 4. јул 2016, 21:21h